

Moskva, 1939. aasta september

GUSTAV HILGER

Moskva, 28. september 1939. Poola ja Balti riigid on sõbralikult jagatud.
Vasakult: J. Stalin, marssal B. Šapošnikov, J. Ribbentrop ja Gustav Hilger(?)
pärast lepetele allakirjutamist.

Foto teosest: David King. *The Comissar Vanishes*.
Metropolitan Books, Henry Holt and Company. NY

1939. aasta sügisel asus Nõukogude valitsus okupeerima Balti riike. Nimelt tol korral, kui ma teistkordselt saabusin Moskvasse, nägin Baltimaade ministreid kahvatute nägudega lahkumas Kremlist. Äsja oli Stalin neile teatanud, et tema väed sisenevad nende riikidesse.

Samal päeval, mil me kirjutasime alla piiri- ja sõpruse lepingule, sõlmis Nõukogude Liit Eestiga, seejärel 5. oktoobril Läti ja 10. oktoobril Leeduga sõjalised vastastikuse abistamise lepingud.

Joachim von Ribbentrop

Üleskirjutus.* Käsitleb: härra välisasjade riigiministri Moskva läbirääkimised (1939. aasta septembri lõpp)

Härra välisasjade riigiminister saabus Moskvasse 27.9.1939 kella 18 paiku. Tema esimene vestlus Stalini ja Molotoviga algas kell 22 ja kestis kolm tundi. Vestluses osalesid Saksamaa poolt suursaadik krahv von der Schulenburg ja Nõukogude poolt suursaadik Schkvartsev. Vestlusel oli väga sõbralik iseloom ja see arenes järgnevalt.

Sissejuhatavalt esitas härra välisasjade riigiminister Vene härradele põhjaliku Saksa-poolse iseloomustuse Inglise–Prantsuse küsimusest ning sõjasündmustest. Nagu hr välisasjade riigiminister teatas, ei ole seni Läänerindel toimunud kuigivõrd tõsiseid sündmusi ja Saksamaal nimetatakse seda tavaliselt "kartulisõjaks". Prantslaste poolt on see rohkem sõnasõda, milles paistab eriti silma teadeteagentuur Havas. Prantsuse sõjateated moonutavad sündmusi. Tegelikult ei ole siiani ükski Prantsuse lendur, kes julges ületada Saksa piiri, elusalt koju tagasi pöördunud. Inglise peavad sõda oma informatsiooniministeriumiga, mis väärrib "valede ministeeriumi" nimetust. Seni ei ole sõjategevuses osalenud ükski Inglise sõdur ega ükski Inglise lennuk, väljaarvatud Wilhelmshafeni pommitamine,

milles osales 16 Inglise pommitajat. Nendest jõudis tagasi Inglismaale kõigest 6 lennukit, 10 tulistati alla. Pärast seda ei ole inglased enam julgenud Saksamaad rünnata. Ingliseid piirduvad sellega, et viskavad Saksamaa kohal alla lendlehti, lootes sel teel üksteisest eraldada füürer ja Saksa rahvas. See ei õnnestu kunagi ja niisugune katse on määratud läbikukkumisele, niisamuti nagu taotlus eemaldada rahvas Stalinist.

Mis puutub olukorda Läänes, siis kujutab meie kindlustusteliin endast suurimat sellelaadset rajatist, mis kunagi on ehitatud. See kulgeb piki kogu Saksamaa läänepiiri, kaasa arvatud piir Belgia ja Hollandiga. Kaitserajatisse sügavus on 50 kilomeetrit ja selles loendub kümneid tuhandeid punkreid. Saksamaa tunneb end selle kaitsevööndi taga täiesti kindlana, kuna terves maailmas ei ole niisugusel hulgal lahingumoota, mida läheks vaja Saksa kindlustustest läbimurdmiseks. Kaitseleini ees laiub 10-kilomeetrine miiniväli, mida prantslased on püüdnud tagajärjetult ületada. Pärast esimesi ebaõnnestumisi loobusid nad sellistest katsetest.

Füürer on veendunud, et sõda lõpeb üksnes meie kasuks. Kui meie vastased oleksid tahtnud saavutada rahu, siis võinuksid nad

* Selle üleskirjutuse avastas Saksa ajaloolane Ingeborg Fleischauer Saksamaa Moskva suursaadiku krahv von der Schulenburgi isikliku arhiivi materjalide läbitöötamisel. Antud üleskirjutus on selle pärandi üks hinnalisemaid dokumente. Üleskirjutuse, 38 masinkirja lehekülge saksa keeles, tegi Joachim von Ribbentropi teise Moskva viisi ajal 1939. a septembris Saksa saatkonna nõunik Gustav Hilger. Ühe koopia valmistas ta Schulenburgile viimase isiklikul palvel, kes pensionile minnes kavatses kirja panna oma ajaloolis-poliitilise autobiograafia. See jäigi kirjutamata. Krahv von der Schulenburg hukati 1944. a novembris natside poolt kui üks Hitleri-vastase riigipöörde ettevalmistamisest osavõtjaid. Üleskirjutus aga imekombel säilis. See avaldati esmakordselt ja üheaegselt vene ja saksa keeles vastavalt ajakirjas *Meždunarodnaja Žizn'* (nr 7, juulis 1991) ja Saksa ajakirjas *Viertelsjahreshefte für Zeitgeschichte*. "München, 1991, heft 3", s. 453–470. Esialgne tõlge eesti keelde sai tehtud venekeelsest variandist, hiljem õnnestus saada Müncheni väljaanne, mille alusel Heino Arumäe tegi saksakeelse teksti põhjal vajalikud korrektiivid.

seda saada, kui ei, siis meie oleme valmistunud pikaajaliseks sõjaks ning oleme võimelised matemaatilise täpsusega kindlustama enesele võidu. Kui Inglismaa soovib pikaajalist sõda, siis ta saab selle. Kuid meil on alust arvata, et ta seda ei soovi (siin toetas Stalin elavalt sellist seisukohta ning tähendas, et ka tema arvates ei taha Inglismaa pikaajalist sõda). Saksamaa on võimeline oma armee, oma allveelaevastiku ja lennuväega andma Inglismaale raskeid lööke. Siis oleks Inglismaa sunnitud sõlmima rahu Saksamaale soodsatel tingimustel ning väljuks sõjast tugevasti nõrgestatuna. Inglismaa mõistab suurepäraselt neid hädaohte ja seepärast ei saa tema väidet, nagu oleks ta valmis kolmeaastaseks sõjaks, tõsiselt võtta (ka siinkohal andis Stalin märku oma nõusolekust).

Nüüd aga, ütles härra välisasjade riigiminister, soovib ta üle minna kolme punkti juurde, mis moodustavad nende läbirääkimiste konkreetse teema, milleks ta Moskvasse on tulnud. Need punktid on järgmised:

1. Saksa–Nõukogude suhete edasine kujunemine.
2. Küsimus piiri lõplikust kindlaksmääramisest.
3. Baltikumi probleem, mille Nõukogude valitsus ilmselt taas käsile on võtnud.

Esimese punkti osas, ütles hr välisasjade riigiminister, volitas füürer teda teatama Stalinile ja Molotovile, et ta on alati olnud seisukohal, et Saksamaa peab valima Lääne ja Ida vahel. Füürer lootis ja arvas, et osutub võimalikuks luua sõbralikud suhted Inglismaaga. Kuid Inglismaa lükkas järsult tagasi füüreri kaugeleulatuvad ettepanekud. Füürer veendus, et nüüdsest alates ei ole Inglismaaga võimalik saavutada üksteisemõistmist. Nurjumise põhjustas Inglismaa valitseva kliki imperialistlik kangekaelsus. Rahval Inglismaal pole üldse võimalik midagi öelda. Nii juhtuski, et Inglismaa sekkus Saksamaa asjadesse, millised teda ei puudutanud, ja isegi kuulutas Saksamaale sõja. Füüreri otsus teha valik Nõukogude Liidu kasuks on vankumatu ja reaalpoliitikuna on ta kindlalt veendunud, et vaatamata kõikidele esinevatele ideoloogilistele

lahkhelidele on pikaajalised sõbralikud suhted Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel võimalikud. Mõlema riigi realsed huvid, kui neid selgelt arvesse võetakse, välistavat põhimõtetiste hõõrumiste tekkimist. Alusmüür viljakaks, realselt sõbralikuks koostööks on rajatud.

Esimene selles suunas ettevõetud katse läks korda. Kui realiseeruvad saavutatud kokkulepped, siis saab täielikult selgeks ka kõik suurte probleemidega seonduv. Poola sõja lõppemisega omandas Saksamaa suured asustamisalad. Sellega said lahenduse Saksamaa territoriaalsed taotlused. Viimased sündmused on olnud viljakad ka Nõukogude Liidule: pärast olukorra revideerimist Baltikumis sai Nõukogude Liit väljapääsu Balti merele; on loodud tihe side veresugulaste valgevenelaste ja ukrainlastega. Selles valdkonnas ei ole niisuguseid lahkheliseid, mis võiksid viia hõõrumisteni Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Füürer ei ole fantaseerija ega taotle piiramatuid territoriaalseid vallutusi. Mis puutub Nõukogude Liitu, siis on ta nii suur, et tal ei või olla kavatsusi sekkuda Saksamaa territoriaalsetesse probleemidesse. Ühes sellega on rajatud vundament vastastikuste huvide passiivseks tasakaalustamiseks. Mis aga puudutab selle küsimuse aktiivset poolt, siis lähtub füürer järgmistest kaalutlustest.

Saksamaa tõeline vaenlane on Inglismaa. Selles osas langevad Nõukogude Liidu huvid kokku Saksamaa omadega ning tundub, et ses suunas osutub täiesti võimalikuks uute Nõukogude–Saksa suhete edasine süvendamine. Meil arvatakse, et Inglise [küsimuste] kompleksis eksisteerib Saksa ja Nõukogude huvide vahel parallelism ja et selles valdkonnas on kasulik mitte üksnes Saksamaa ja Nõukogude Liidu tihe koostöö, vaid on võimalikud teatud kokkulepped. Hr välisasjade riigiminister teatas, et füürer sooviks praeguste läbirääkimiste käigus teada saada, mida mõtleb selles küsimuses Nõukogude Liit. Tema pakuks omalt poolt välja sellise idee diskussioonideks. Juhtul, kui Nõukogude valitsus jagab seda seisukohta, siis võiks formuleerida platvormi Nõukogude–Saksa suhete veelgi tihedamaks edasiarendamiseks selles mõttes, et lähtudes ühiselt läbiviidud Poola küsimuse reguleerimisest

võivad Saksamaa ja Nõukogude Liit päevakorda võtta koostöövõimalused Inglismaa suhtes. Vastavas avalduses tuleks rõhutada, et Saksamaa ja Nõukogude Liit on täis otsustavust selles suhtes, et keegi ei julgeks riivata nende positsioone ja et vajaduse korral nad hakkavad neid ühiselt kaitsma. Sel juhul tähendaks see laiaulatuslikku koostööd, sest füürer peab silmas suuri ajaloolisi perspektiive. Praegu seisneks ülesanne selles, millises vormis niisugune ühine avaldus koostada ja maailmale teatada. Välisasjade riigiminister tõi kaasa projekti, mille ta tahab ettepanekuna anda läbi vaatamiseks härradele Stalinile ja Molotovile (siinkohal hr välisasjade riigiminister palus lugeda projekti teksti ette vene keeles). Härra välisasjade riigiminister lisas, et selle kokkuleppe mõte ei pea tähendama seda, nagu ootaks Saksamaa Nõukogude Liidult sõjalist abi. Saksamaa tuleb Inglismaa ja Prantsusmaga ka ise toime. Kõigepealt on sellise avalduse eesmärgiks demonstreerida kogu maailmale Saksamaa ja Nõukogude Liidu koostööd ning nende üksmeelt välispoliitika printsiipialsetes küsimustes.

Teise punkti osas, mis käsitleb piirijoone lõplikku kindlaksmääramist, on füürer suursaadik krahv von Schulenburgi ettekannete kaudu teadlik Nõukogude ettepanekutest. Selles küsimuses tuleb märkida järgmist: Poola on täielikult purustatud Saksa relvajõudude poolt. Saksa relvastatud jõudude tegevus tõi kasu mitte üksnes Saksamaale, vaid ka Nõukogude Liidule. Seetõttu oodatakse Saksamaal, et Nõukogude Liit tuleb meile vastu mõningate meie soovide rahuldamisel. Füürer lähtub täielikult Moskvast 23. augustil 1939. aastal saavutatud kokkulepetest, kuid ta tegi härra välisasjade riigiministrile ülesandeks (milleks andis põhjust Nõukogude valitsus)¹ kaaluda järgmist küsimust. Nõukogude Liit on hiiglaslik riik, kelle käsutuses on uskumatult suured võimalused, kuid Saksamaa seevastu on suhteliselt väike riik, kes tunneb esmajoonel puudust metsast ja naftast. Seepärast sooviksime, et nimelt nendes küsimustes meile vastu tuldaks. Salajases lisaprotokollis on teadaolev eraldusjoon kindlaks määratud, selle

põhjapoolses osas aga püsivad mõningad ebaselgused. Tulles vastu Nõukogude valitsuse soovile, teatas Saksa pool viivitamatult oma nõusolekust nende ebaselguste kõrvaldamiseks, lisades viite Pissa jõe, mis kokkuvõttes ei olnud Saksamaale kasulik. Seetõttu loodab Saksa valitsus, et Nõukogude valitsus teeb järeleandmisi naftamaardlate piirkonnas lõunas Sani jõe ülemjooksul. Sedasama loodab Saksa valitsus ka Augustowo ja Bialystoki juures, kus asuvad suured metsamassiivid, millised on väga vajalikud meie majandusele. Nende küsimuste konkreetne lahendamine oleks väga kasulik Saksa–Nõukogude suhete edasisele arengule. Paluksime arvestada, et meie andsime suure panuse Poola küsimuse lahendamisel, ja seda erakordselt kiiresti. (Stalin nõustus sellega, et asi sai teoks tõepoolest väga kiiresti.)

Moskva läbirääkimistel 1939. aastal 23. augustil jäi iseseisva Poola loomise plaan veel lahtiseks. Tundub nii, et sellest ajast alates on ka Nõukogude valitsusele saanud lähedasemaks Poola selgepiirilise jagamise idee. Saksa valitsus on seda seisukohta mõistnud ja on samuti asunud pooldama kindla piirijoone tõmbamist, sest ka Saksa valitsus on arvamisel, et iseseisev Poola võib saada alaliste pingete allikaks. Saksa ja Nõukogude kavatsused arenevad ka selles küsimuses ühes ja samas suunas.

Härra välisasjade riigiminister jätkas, et tal oli rõõm Saksa sõjaväelaste käest kuulda, et kavandatud kahepoolne sõjaline programm sai ellu viidud heas sõbralikus koostöö vaimus. Saksa sõjaväejuhtkonnal ei olnud kerge peatada vaenlast jälitavaid väeosi ning sundida neid asuma tagasiteele. Saksa 8. armee tegevuspiirkonnas põhjustas see segaduse, kus poolakatel tekkis arvamine, nagu oleksid nad sundinud Saksa väeosaid põgenema. Vaatamata kõigile neile raskustele, kui mitte võtta arvesse vähemaid arusaamatusi, lahenes küsimus kiiresti ja hõõrumiseta.

¹ Käsitsi juurde kirjutatud.

Kolmanda punkti "Baltimaad" kohta teatas hr välisasjade riigiminister järgmist:

Suursaadik krahv von der Schulenburgi ettekannetest selgub, et Nõukogude valitsus tegeleb nüüd ka selle küsimusega, millega on kahtlemata seotud ka praegused Eesti valitsusega peetavad läbirääkimised. Saksamaa saadik Eestis teatas, et Nõukogude Liit tegi Eestile ettepaneku sõlmida sõjaline konventsioon viieks aastaks (Stalin tegi paranduse: kümneks aastaks) ning nõudis Eesti territooriumil baaside rajamist Nõukogude sõjalaevadele-lennukitele ja tihedat koostööd. Seda tuleb nähtavasti hinnata esimese sammuna Balti küsimuse lahendamisel. Saksamaa on käesoleval ajal seotud sõjategevusega ja tervitaks Baltimaade küsimuse järk-järgulist lahendamist. On selge, et meie ei ole huvitatud Eesti ja Läti asjadest. Kuid me oleksime tänulikud, kui Nõukogude valitsus teataks meile, kuidas ja millal kavatsseb ta kogu selle küsimustekompleksi lahendada, et Saksamaa valitsus, kooskõlas sõlmitud kokkulepetega, võiks oma seisukohata täpsustada. Nagu selgub krahv von der Schulenburgi teadetest, ootab Nõukogude valitsus meie poolt nõusolekut tema kavatsuste suhtes (Stalin tähendas: meie ootame heatahtlikku suhtumist).

Viimases krahv von der Schulenburgi ettekandes oli kõne all Leedut puudutav ettepanek. Kooskõlas Moskva lepetega kuulub Leedu Saksamaa huvifääri. Vastavalt Stalini ettepanekule tuleb Saksa huvifääri see ala vahetada ümber territooriumiga, mis asub idapool Vislat ja ulatub kuni Bugi jõeni.

Siinkohal tuletas härra välisasjade riigiminister Moskva läbirääkimistelt meelde ka seda, et seoses Nõukogude poole soovidega, mis puudutasid Baltimaid, oli siis vajalik pöörduda järelepärimistega füüreri poole. Tookord füürer nõustus Nõukogude poole soovidega

küsimuses, mis puudutas vastastikuste huvide põhjapoolsete piiride kindlaksmääramist, sest füürer ei teosta ühlepäevaliitikat, vaid tegeleb uute tulevikuküsimustega ja tunnistab, et Nõukogude Liit tõepoolest vajab mittekülmuvaid sadamaid. Just sellepärast me nihutasimegi meie huvifäärde piiri. Oleme huvitatud selle piiri püsimisest. Juhul kui meie kooskõlas Nõukogude soovidega läheme kompromissile, siis tuleb arvestada fakti, et Nõukogude ettepanekud ei sisalda küllaldast ekvivalenti Saksamaale Leedust või selle osast loobumise eest. Võimaliku kompromisslahenduse otsimisel tuleb leida tee, mille alusel Saksamaa saab laiendada oma Ida-Preisi alasid Leedu arvel.

Seejärel märkis härra välisasjade riigiminister kaardile joone, millist ta peab sobivaks ja meile vastuvõetavaks. Vastavalt tema ettekujutusele peab see piirjoon kulgema alates Leedu lõunatipust kuni Balti mereni, ja nimelt üle kogu Leedu idapool Kownot² (see jääb Nõukogude poolele), läheb edasi idapoolt Grodnot, Bialystok kaasa arvatud, ning seejärel tuleb leida sobiv ühenduspunkt Bugi joonega. Härra välisasjade riigiminister palub Vene härrasid käsitleda seda veel diskuteeritavat ettepanekut kui arutlusobjekti, kuid samas silmas pidades seda, et Stalini ettepanek ei ole meie jaoks küllaldaseks ekvivalentiks Leedust loobumise eest.

Pärast seda, kui hr välisasjade riigiminister lõpetas oma kaalutlused, pöördus Stalin Molotovi poole küsimusega, kumb neist peaks vastama. Hr Molotov tähendas, et soovib jätta selle [õiguse] Stalinile, sest tema teeb seda kahtlemata paremini. Sellepeale teatas Stalin järgmist:

Nõukogude välispoliitika põhielemendiks on alati olnud veendumus koostöö võimalikkusest Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Juba algusaastail, kui bolševikud võimule tulid, süüdistas maailm bolševikke selles, et nad on Saksamaa palgalisteks agentideks. Bolševikud sõlmisid ka Rapallo lepingu³, mis sisaldas kõiki eeltingimusi vastastikku kasulike suhete laiendamiseks ja süvendamiseks. Kui natsionaal-sotsialistlik valitsus tuli Saksamaal

² Kowno, nüüd Kaunas.

³ "Rapallo leping" sõlmiti 16. aprillil 1922 Genova (Genua) konverentsi ajal Rapallos Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi ja Saksamaa vahel. Lepinguosalised otsustasid taastada diplomaatilised suhted ning selle lepingu alusel arenes 1920. aastail koostöö NSV Liidu ja Weimari Vabariigi vahel.

võimule, siis suhted halvenesid, kuna Saksa valitsus oli sunnitud esiplaanile seadma sisepoliitilised kaalutlused. Mõne aja möödudes see küsimus ammandas end ja Saksa valitsus avaldas head tahet suhete parandamiseks Nõukogude Liiduga. Nõukogude valitsus teatas viivitamatult oma valmisolekust. Kui üldse saab rääkida süüst suhete halvenemise osas, siis tuleb konstateerida, et Nõukogude valitsus ei ole oma ajaloolises kontseptsioonis kunagi välistanud võimalust headeks suheteks Saksamaaga. Nimelt selletõttu asus Nõukogude valitsus ka nüüd puhta südametunnistusega taaselustama koostööd Saksamaaga. See koostöö kujutab endast sellist jõudu, mille ees peavad taanduma kõik teised kombinatsioonid⁴. Kui Saksa valitsus jagab seda seisukohta ja hakkab tegutsema vastavalt kaalutlustele, millised esitas härra välisasjade riigiminister, siis on sellega loodud kõik eeldused heaks ning sõbralikuks koostööks. Mis puutub deklaratsiooni, siis on vaja selle sisu üle järele mõelda ja see läbi arutada. Sellepärast annab tema, Stalin, oma vastuse homme. Mis aga puudutab Nõukogude valitsuse suhtumist Inglismaaga seotud küsimuste kompleksi, siis tahab ta märkida, et Nõukogude valitsus ei ole kunagi tundnud sümpaatiat Inglismaa vastu. Tasub vaid heita pilk Lenini ja tema õpilaste töödese, kui saab selgeks, et bolševikud on alati kõige rohkem kirunud ja vihanud Inglismaad ja seda juba nendel aegadel, kui koostööst Saksamaaga veel juttugi ei olnud.

Härra Stalin ütles, et härra välisasjade riigiminister andis ettevaatlikus vormis mõista, et koostöö all ei mõtle Saksamaa mingit⁵ sõjalist abi ega kavatse tõmmata Nõukogude Liitu sõtta. See on väga taktitundeliselt ja hästi öeldud. On fakt, et Saksamaa ei vaja käesoleval ajal võõrast abi ja tõenäoliselt ei lähe tal seda tarvis ka tulevikus. Kui aga Saksamaa ootuste vastaselt satub raskesse olukorda, siis võib ta kindel olla, et Nõukogude rahvas tuleb Saksamaale appi ega luba Saksamaad ära kägistada. Nõukogude Liit on huvitatud tugevast Saksamaast ega lase Saksamaad põlvili suruda.

Piiri lõpliku kindlaksmääramise asjus ütles Stalin järgmist:

Viimases vestluses krahv von der Schulenburgiga avaldas ta oma mõtteid selles küsimuses ning peab vajalikuks neid korrata ka täna. Poola küsimuse lahendamine avab järgmised võimalused. Esialgne kavatsus seisnes selles, et jätta alles iseseisev, kuid [territoriaalselt] kärbitud Poola riik. Ent mõlemad valitsused loobusid sellest ideest, mõistes, et iseseisev, kärbitud Poola jääb alati pidevaks rahutuste allikaks Euroopas. Poolakad teevad kõik selleks, et Saksamaad ja Nõukogude Liitu teineteise vastu välja mängida. Arvestades seda võimalust, ütlesid mõlemad pooled lahti iseseisva Poola loomise ideest. Nüüd on võimalikud järgmised kaks varianti.

Esimene variant seisneb selles, et toimub Poola jagamine ja siis hakkab lõplik piir Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel kulgema, vastavalt 1939. aasta 23. augusti protokollile, piki Pissa, Narewi, Bugi, Wisla ja Sani jõgesid. See sugune otsus on seotud suurte ebamugavustega. Sellest tulenevalt võtaksid mõlemad riigid oma süsteemide erinevuse tõttu vastu kumbki erinevad otsused nende käsutuse alla langevate Poola territooriumide kohta. Saksamaa tõenäoliselt rajaks piki Wisla jõge protektoraadi või midagi taolist, samal ajal kui Nõukogude valitsus läheks autonoomse Poola Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomise teed. Sellele kaasneks vältimatult olukord, kus poolakad, vastavalt oma traditsioonilisele tunnile taasühinemiseks ning iseseisva Poola taastamiseks, asuksid külvama vaenu Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahele. Hakkaksid ristuma mitmesugused mõjud, mille eesmärgiks oleks üksnes Saksamaa ja Nõukogude Liidu sõbraliku koostöö kahjustamine.

Nende kaalutluste alusel jõudis tema, Stalin, veendumusele, et oleks parem jätta ühtedesse, nimelt sakslaste kätte territooriumid, millised etnograafiliselt kuuluvad Poolale, kus Saksamaa saaks tegutseda oma äranägemise järele. See oleks pikaajaliste heade Saksa-Nõukogude suhete seisukohalt väga kasulik ning

⁴ Varem oli tekstis "Kõik teised konverentsid".

⁵ Sõna on käsitsi juurde kirjutatud.

välitaks eelpool nimetatud puudused. Lähtudes sellest teeb ta Saksamaale ettepaneku, et viimane võtaks endale 4 miljonit poolakat, kes elavad Lublini vojevoodkonnas ja Warszowa vojevoodkonna põhjapoolse Bugi jõega külgnevas osas. Ta ei saa nõustuda hr välisasjade riigiministri arvamusega, et Nõukogude valitsuse poolt pakutud kompensatsioon ei ole küllaldane. Aladel, millised jäävad Wislast ida poole ja lähevad Saksamaale, elab vähemalt 4 miljonit poolakat, samal ajal kui Leedu elanikkond on vaid 2 miljonit inimest. Saksamaa teeb head äri, sest inimesed – see on kõige väärtuslikum, mida on võimalik saada.

Mis puutub Saksamaa soovidesse territooriumi suhtes San'i ülemjooksul, siis on igasugused Nõukogude-poolsed järeleandmised välistatud. See territoorium on juba lubatud ukrainlastele. Ukrainlased on kuratlikult nationalistlikud ega loobu kunagi sellest territooriumist. Stalin ütles otsesõnu: "Minu käsi ei tõuse kunagi nõudmast ukrainlastelt sellist ohvrit." Kuid selleks, et siiski demonstreerida soovi meile vastu tulla, teeb ta järgmise ettepaneku. Nafta ammutamine Drohobyczi ja Boryslawi piirkondades moodustab käesoleval ajal umbes 300 tuhat tonni ja Nõukogude inseneride oskuslikul juhtimisel saab arvatavasti tõstetud 500 tuhandele tonnile aastas. Nõukogude valitsus on valmis müüma poole sellest Saksamaale, aga teise poole katab ta toornaftaga Nõukogude Liidu muudest maardlatest. Tasumise osas on Nõukogude valitsus valmis võtma kivisütt, mida praegu on Saksamaal külluses, ja samuti terastorusid naftamaardlate tarvis. Kõik see on võimaluste piires, kuid territoriaalsed järeleandmised on välistatud.

Sakslaste soovid Bugi jõest põhjapool asuvas piirkonnas ning Leedus lükkas Stalin samuti kangekaelselt tagasi. Ta teatas, et Nõukogude valitsus on valmis andma Saksamaale üle Ida-Preisimaa ja Poola vahel asuva väljaulatava maa-ala ühes Suwalki linnaga kuni piirihooneni, mis läheb läbi põhja pool Augustowot, selle vahetus läheduses, kuid

mitte enam. Härra välisasjade riigiministri märkuse peale, et meie vajame hädasti metsi, mis paiknevad Augustowo rajoonis, teatasid Molotov ja Stalin, et nende poolt piiri kindlaksmääramisega saame meie põhjapoolse osa nendest metsadest.

Mis puutub Leedusse, siis Nõukogude valitsus üldsegi ei mõista, miks peaks Nõukogude Liit⁶ osa Leedu territooriumi eraldamisega Leedu tükeldamist soodustama.

Vaatamata hr välisasjade riigiministri katteoorilistele avaldustele, jäid Stalin ja Molotov kangekaelselt oma seisukoha juurde ega kavatse teha mingisuguseid järeleandmisi endise Poola territooriumi osas, mis paiknevad põhja pool Bugi jõge ja Leedut, välja arvatud Suwalki piirkond.

Vestluse see osa lõppes härra välisasjade riigiministri avaldusega, et ta kohe informeerib telegrammiga füüerit vestluse käigust, aga ise mõtleb öö jooksul läbi kujunenud situatsiooni ning esitab selle kohta järgmise vestluse ajal härradele Stalinile ja Molotovile kompromissettepaneku.

Balti küsimuses teatas Stalin, et Nõukogude valitsus nõudis Eesti valitsuselt, et ta võimaldaks baaside rajamist oma sõjalaevadele Eesti sadamates ning Hiiu- ja Saaremaal, samuti baase ka oma sõjajõudude tarvis. Nende baaside kaitseks paigutab Nõukogude valitsus ühe jalaväediviisi, ühe ratsaväebrigadi, ühe tankibrigadi ja ühe lennuväebrigadi. Kõik need üritused viiakse läbi NSV Liidu ja Eesti vastastikuse abistamise lepingu varjus. Eesti on selleks⁷ juba nõusoleku andnud.

Vastuseks härra välisasjade riigiministri küsimusele, kas sellega seoses Nõukogude valitsus peab silmas järkjärgulist sissetungi Eestisse ja võib-olla ka Lätisse, vastas hr Stalin jaatavalt, lisades, et sellegipoolest jäetakse Eestis esialgu alles praegu kehtiv valitsussüsteem, ministriumid jne.

Läti suhtes Stalin teatas, et Nõukogude valitsus kavatseb Lätile teha samasuguse ettepaneku. Kui aga Läti hakkab tegutsema vastastikuse abistamise pakti sõlmimise vastu, samadel tingimustel nagu see on ette nähtud Eestiga, siis Nõukogude armee purustab Läti kõige lühema aja jooksul.

⁶ Kirjutatud teksti käsitsi, oli "Leedu".

⁷ S.o vastastikuse abistamise pakti sõlmimise.

⁸ Peetakse silmas esimesel päeval toimunud vestlust.

Leedu suhtes ütles Stalin, et Nõukogude Liit lülitab Leedu oma koosseisu sel juhul, kui saavutab vastava kokkuleppe Saksamaaga territooriumide "vahetamise" kohta. Vestluse esimeses osas⁸ väljendas Stalin Leedu haaramise kavatsusi vähema selgusega.

Lõpuks kaldus jutt Türgile. Stalin kuultas, et türklased ei tea, mida nad õieti tahavad. Kõige meelsamini soovivad nad üheaegselt saavutada kokkulepet nii Inglismaa ja Prantsusmaa, kui ka Saksamaa ja Nõukogude Liiduga. Stalin nõustus härra välisasjade riigiministriga, et parimaks väljapääsuks on Türgi absoluutne neutraliteet. Edasi märkis ta, et kui vastastikuse abistamise pakt Nõukogude Liidu ja Türgi vahel sisaldab Türgi poolt teatavaid klausleid Inglismaa ja Prantsusmaa suhtes, aga Nõukogude poolelt Saksamaa osas, siis ei ole sellisel paktil mingisuguseid väliseid tagajärgi, "Kui mitte rääkida Bulgaariast" märkis Stalin naeratades. Muus osas ütles ta, et kui Türgi omapärasele hoiakule kindlaks jääb, siis võib tekkida vajadus ka Türgil kraest kinni haarata ja talle õppetund anda.

Vestlus lõppes kokkuleppega, et läbirääkimised jätkuvad 28.9 kell 14.

Moskva, 28. septembril 1939. a.

Allkiri HILGER

Tõlge saksa keelest

Teine üleskirjutus härra välisasjade riigiministri läbirääkimistest (27.–28.9.39)

Härra välisasjade riigiministri läbirääkimised härrade Stalini ja Molotoviga, mis algasid 27.9.39 kell 22 (vt üleskirjutus 28.9) jätkusid 28.9 kell 15.

Härra välisasjade riigiminister alustas vestlust teatega, et eelmise öö jooksul informeeris ta füürierit esimesest vestlusest, saates talle üksikasjaliku telegraafilise ettekande ning pärast seda oli tal füürieriga selle ettekande alusel telefonikõnelus. Füürier palus tal härradele Stalini ja Molotovile edasi öelda oma tervitused ja teatada, et ta mõtles Stalini ettepaneku üle ning ühineb tema arvamusega. Füürierile tundub samuti üsna kaheldavana poolakate asustusala jagamine, kuna see võib kergesti põhjustada hõõrdumisi Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel, mida tingimata tuleb vältida. Füürier jagab Stalini arvamust, et poolakad oma traditsioonilises taotluses taasühinemisele kasutavad ära kõik vahendid, et esile kutsuda hõõrumisi Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Muidugi, ei pruugi karta, et sellest tekivad tõsised lahkkelid kahe sõbraliku riigi seisukohtades, kuid mõningad lokaalsed raskused on võimalikud. Lähtudes sellest pooldab füürier põhimõtteliselt Stalini "teise variandi" vastuvõtmist, mõningate vähemate õgvendustega, millised hr välisasjade riigiminister on nõus näitama Stalini ja Molotovile kaardil.

Pärast seda, kui kohale ilmus suure hulga kartograafilise materjaliga Punaarmee kindralstaabi ülem härra Shaposhnikov, algas arutus lõpliku piirijoone kindlaksmääramiseks. See keskustelu arenes väga sõbralikus õhkkonnas. Mõlemad pooled kaitsesid oma seisukohti, kusjuures vähemtähtsates küsimustes saavutati pärast lühikest mõttevahetust kompromisslahendused. Näiteks lükkas Stalin tagasi sakslaste soovi saada enda valdusse Augustowo linn, argumenteerides seda Nõukogude Liidu huviga seda linna läbiva raudtee vastu. Samal ajal arvestas ta sakslaste taotlusega

saada enda valdusse Augustowo mets ja nõustus seetõttu piiri nihutamise järel lõuna poole. Edasi tegi Nõukogude valitsus meile järeleandmisi järgmistes küsimustes. Esimeses projektis kulges piirijoon Narewi ja Bugi jõgede vahelt ning Ostrolenka, Pultuski, Wyszkowi ja Ostrowi piirkonnas tekkis nn "nina", mida härra välisasjade riigiminister ja samuti suursaadik krahv von der Schulenburg nimetasid meile vastvõetamatuks. Härra Stalin teatas, et ta on valmis Saksamaa kasuks loobuma preentsioonidest sellele maaninale ja pöörama piiri lõunasse Bugi jõe suunas nii, et see paikneks Ostrolenka lähedal. Seejuures raudtee, mis kulgeb Ostrolenkast üle Ostrowi Malkina-Gorna peale, jääb Saksa poolele. Vastuseks sellele teatas Saksa pool, et ta on valmis üle viima piirijoont Raw-Ruska Lubaczowi linnade juurest veidi põhja poole, kuna vastasel korral peaks piir kulgema piki raudteeliini. Przemysli linnaga seoses arenes pikk diskussioon. Härra välisasjade riigiminister püüdis veenda Stalinit ja Molotovi selles, et ei ole hea, kui linn, milline paikneb Sani jõe mõlemal kaldal, osutuks jagatuks. Härra välisasjade riigiministri pingutused veenmaks linna meile üle andma, kuna Nõukogude Liit saab suure ja ilusa Lwowi linna, leidsid venelaste ägeda vastupanu, kes kangekaelselt väitsid, et nad ei taha mingi hinna eest tagasi tõmbuda kokkuleppes piiri suhtes mööda Sani jõge. Meie pidime rahulduma sellega, et Przemysli linna lõunapoolne osa, mis asub paremal kaldal, läheb Nõukogude Liidu kätte. Kui tuli kõne alla piiri lõunapoolne lõpp-punkt, milline asub Sani jõe lähte juures, siis tehti täpsete staabikaartide järgi kindlaks, et jõe algus asub lääne pool Ushoki mäekuru, milline kuulub Nõukogude Liidule. Härra välisasjade riigiministri küsimuse peale, kas Nõukogude Liit on nõus vastu tulema Saksa soovidele, mis puudutavad transiidi kergendamist üle Ushoki mäekuru, ei andnud Nõukogude esindajad lõplikku eitavat vastust, kuid samal ajal ei hakanud nad ka süvenema sellesse küsimusse.

Pärast seda kui sellisel teel saavutati kokkulepe piirijoone lõplikuks paikapanemiseks, sai [delegatsiooni nõunik] Hencke välisasjade riigiministrilt ülesande teha vastavad korraldused kartograafidele ja kontrollida üle piirijoone [kaardile] kandmist. Pärast seda jätkusid läbirääkimised järgnevalt.

Härra välisasjade riigiminister pöördus tagasi härra Staliniga eile toimunud vestluse selle osa juurde, milles Stalin teatas, et Nõukogude valitsus on huvitatud tugeva Saksamaa olemasolust ning vajaduse korral, kui Saksamaa peaks sattuma raskesse olukorda, on valmis teda ka toetama. Selles küsimuses teatas härra välisasjade riigiminister, et Saksamaa valitsus ei oota Nõukogude Liidu poolt sõjalist abi ja tal ei ole selle järele vajadust, kuid Saksamaa jaoks omandab suure tähtsuse Nõukogude Liidu majanduslik abi. Selles küsimuses pandi hea algus 19. augustil sõlmitud kaubandus- ja krediitkokkuleppega.¹ Selle kokkuleppe sõlmimine oli sissejuhatuseks üldiste heade suhete rajamisel. Majanduslikust seisukohast vaadates kujutas see kokkulepe endast vaid tagasihoidlikku algust, mida on vaja alles edasi arendada, sest kaubavahetus Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel oli endistel aegadel viis korda suurem, kui seda näeb ette praegune kokkulepe. Käesoleval ajal on Saksamaa sõjasündmuste ja blokaadi tõttu, mida teostab Inglismaa, sunnitud kogu oma majanduselu järsult ümber korraldama. Kujunenud olukorras omandavad majanduslikud suhted Nõukogude Liiduga Saksamaa jaoks erilise tähenduse. Nõukogude Liit, kellel on rikkalikud toorme varud, on võimeline oluliselt toetama Saksamaad, aga Saksamaa on valmis andma Nõukogude Liidule talle vajalikke kõrgekvaliteedilisi valmistootmeid. Selleks et astuda antud küsimustes läbirääkimistesse Nõukogude valitsusega, sõitis koos temaga kohale suursaadik Schnurre. Ta palub härrasid Stalinit ja Molotovi, et nad annaksid Välisasjade Rahvakomissariaadile korralduse kõikvõimaliku abi osutamiseks eelseisvatel läbirääkimistel. Ka oleks ta tänulik, kui Nõukogude Liidu valmidus osutada toetust Saksamaale leiaks kajastamist mitteametlikus kirjade vahetamises tema ja Molotovi vahel. Peale nende üldiste kinnituste oleks Saksamaa

¹ 19. augustil 1939. a kirjutati Berliinis alla kaubandus- ja krediitkokkuleppele NSV Liidu ja Saksamaa vahel.

valitsus tänulik, kui selles kirjas oleksid lahendatud ja leiaksid kajastamist mõningad meid huvitavad majanduslikud küsimused. Jutt on järgmistest punktidest:

1. Kergendada nafta ja teravilja transiiti Ruameeniast mööda Kolomea-Lwowi raudteed.

2. Naftahanked Drohobyczi ja Boryslawi piirkonnas vastavalt lubadusele, mille eelmisel päeval tegi Stalin.

3. Kergendada Iraani minevat ja Iraanist tulevat, samuti Afganistani minevat ja sealt tulevat transiiti.

4. Transiidi hõlbustamine Kaug-Ida maa-dest, eriti sojaubade ning Hiina ravimtaimede vedu mööda Trans-Siberi raudteed Saksamaale.

Selle küsimuse kohta ütles Stalin, et ta võiks nõustuda vastavate kirjade vahetamisega. Mis aga puudutab erisoove, siis Nõukogude valitsus printsiipiaalselt ei võimalda ühelegi riigile vaba kaupade transiiti läbi oma territooriumi. Iraan püüab energiliselt saada selliseid õigusi, kuid ta ei saa neid. Sellegipoolest, arvestades Saksamaa erilist positsiooni ning Saksamaa ja Nõukogude Liidu tänaste suhete iseloomu, oleks Nõukogude valitsus valmis tegema Saksamaale soovitud soodustusi transiidi osas ja antud lubadust vastavate kirjade vahetamise teel kinnitama. Selle avalduse peale anti Stalinile ja Molotovile üle sakslaste ettevalmistatud vastavasisulised projektid.

Pärast läbirääkimiste selle osa lõppemist palus hr välisasjade riigiminister Stalinilt teada, millises vormis ja millal Nõukogude valitsus püüab realiseerida oma kavatsused Baltimaade suhtes.

Härra Stalin vastas, et Eesti valitsus nõustus Nõukogude Liidu ettepanekuga ja sellel alusel võib oodata Eestiga vastava lepingu sõlmimist juba täna õhtul või äärmisel juhul öösel. Seejärel tegi Stalin teatavaks Eestiga sõlmitava lepingu sisu. Lisaks sellele ta teatas, et selles lepingus on Nõukogude sõjalaevade dislotseerimise paigana märgitud Paldiski sadam, kuid samal ajal lepiti salajase lepinguga kokku, et laevad hakkavad baseeruma ka Tallinnas, kuna Paldiski sadam ei ole veel piisavalt varustatud. Eestisse viidavate vägede

ülemääraks nimetas Stalin 25 tuhat meest. Eelmises vestluses nimetati lennuväebrigadi suuruseks kolm polku. Lõpuks Stalin kordas, et esialgu ei ole kavas muuta olemasolevat poliitilist ja majanduslikku süsteemi Eestis ega seal Nõukogude süsteemi juurutada. Seniks jääb kehtima Eesti konstitutsioon, ministriumid jätkavad oma tööd, ning mõnda aega lahendab Eesti ise ka oma välispoliitilisi küsimusi.

Nõukogude valitsuse kavatsusi Leedu ja Läti suhtes selles vestluses ei mainitud, kuna Stalin kõneles sellest küsimusest eelmisel päeval.

Seejärel viis hr minister jutu üle Bessaraabiale. Ta meenutas, et Saksamaa valitsus teatas 23. augusti salajases lisaprotokollis, et ta ei tunne huvi selle küsimuse vastu. Seepärast tahaks ta kuulda härra Stalinilt tema arvamust – kas ta [Ribbentrop], sai õigesti aru tema [Stalini] avaldusest, et Nõukogude Liidu valitsus ei kavatse esialgu midagi ette võtta Rumeenia suhtes, kuid ta annab teada oma huvidest juhul, kui Balkanil peaksid toimuma muutused mingisuguste Ungari-poolsete aktioonide tõttu Rumeenia vastu. Nõukogude valitsuse hoiak on temale täiesti mõistetav, sest ta ei saa enesele ette kujutada, et Nõukogude valitsus sooviks sõjategevuse platsdarmi laiendamist, kuid siiski ilmnevad Rumeenia käitumises närvilisuse tundemärgid, mida ei kõrvaldanud Nõukogude avaldus neutraliteedi kohta. Teda kui Saksa välisasjade riigiministri huvitaks Stalini käest teada saada, millised mõtted on Nõukogude valitsusel oma edaspidiste suhete kohta Rumeeniaga.

Stalin vastas, et käesoleval ajal Nõukogude valitsus ei kavatse puudutada Rumeeniat. Seoses sellega, et kogu Poola valitsus, sealhulgas ka Poola kindralstaap, läks üle Rumeeniasse, kutsus Molotov välja siinse Rumeenia saadiku ning küsis viimaselt, kas Rumeenia valitsus mõistab küllaldaselt oma kohustusi neutraliteedi osas seoses sellega, et Rumeenias viib nii tähtsaid "Poola külalisi" ja on sellisel hulgal Poola lennukeid. Rumeenia saadik, kes sattus suurde segadusse ning oli ilmselt hirmunud, kinnitas, et lubab täielikult järgida neutraliteeti ning interneeerida Rydz-Smigly,

Becki ja teised Poola valitsusliikmed. Härra Stalin lisas sellega seoses, et ei Rumeenia ega Baltimaade poolt ole käesoleval ajal karta mingisuguseid ekstsesse, sest kõik need riigid on tugevasti hirmul.

Härra välisasjade riigiministri küsimusele läbirääkimiste kohta, millised toimuvad Moskvas viibiva Türgi välisministri Saracogluga, vastas Stalin, et ta ei ole teda veel näinud ja Nõukogude valitsusel Saracoglu jaoks praegu aega ei ole. Sellega andis Stalin mõista, et kahtleb vastastikuse abistamise lepingu sõlmimises.

Vestluse jätkudes viis härra välisasjade riigiminister jutu sellele, et sõjategevusega Inglismaa vastu võib Saksamaal tekkida vajadus Murmanski sadama kasutamiseks Saksa allveelaevade poolt, selleks, et teha seal allveelaevade ja võimalik, et ka Saksa abiristlejate remonti jne.

Härra Stalin teatas, et Nõukogude valitsus on põhimõtteliselt nõus osutama Saksamaale ka selles osas abi. Murmanskis on olemas remondibaas traalerite ja sõjalaevade jaoks, mida saab kasutada härra välisasjade riigiministri poolt nimetatud eesmärkidel. Kuid on vaja välja selgitada küsimus, kas Murmanski sadama mahutavus suudab kindlustada vajalikku isolatsiooni.

Pärast seda, kui kell 17.40 vestlus lõppes, palusid Stalin ja Molotov härra välisasjade riigiministri ja suursaadiku koos nendega õhtusöögile Kremli². [...]

Õhtusöök anti Kremli palee kõrvalsaalis ja see kulges väga sundimatus ja sõbralikus õhkkonnas, mis muutus veelgi paremaks pärast seda, kui peremehed õhtusöögi ajal tõstsid arvukaid, sealhulgas küllaltki meeolekulaid tooste iga osavõtva külalise auks. Esimene toost adresseeriti härra välisasjade riigiministrile. See sisaldas tervitust "õnnetoova" külalise auks ja sellega kaasnesid "hurra"-hüüded Saksamaale, tema füürerile ja välisasjade riigiministrile.

Oma vastutervituses tänas härra välisasjade riigiminister Nõukogude valitsust sooja vastuvõtu eest ja teatas, et ta võttis erilise rahuldusega vastu Nõukogude valitsuse kutse sõita teist korda Moskvasse pärast seda, kui esimese külaskäiguga pandi mittekallaletungi pakti näol alus sõbralike suhete taastamisele Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Pärast seda päätsid sõjasüütajad valla sõja, mille tulemuseks oli Poola hävitamine. See, et Saksamaa ja Nõukogude Liit võtsid ühiselt enda peale ülesande tagada endise Poola riigi territooriumil rahu ja kord, on tagatiseks nende riikide edasise sõbraliku koostöö edendamisele laial alusel. See kord saabus ta Moskvasse selleks, et sõlmida lõplik kokkulepe ning reguleerida suhted Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahele jääval territooriumil. Ühise riigipiiri kindlaksmääramine ja fakt, et Saksamaa ja Nõukogude Liit saavad uuesti vahetuteks naabriteks, avab lootustandvaid perspektiive edukaks koostööks tulevikus. Nõukogude Liit sai tagasi suured alad, kus elavad veresugulased ukrainlased ja valgevenelased, kuna Saksamaa võis lülitada oma põlise kodumaa koosseisu palju rahvuskaaslasi. On taastatud eksisteerinud vahetu naaberlus Saksamaa ja Venemaa vahel paljude sajandite vältel, mis loob kindla alusmüüri mõlema riigi sõprusse. Füürer soovib sellist sõprust ja peab selle loomist täiesti võimalikuks, vaatamata sellele, et mõlema süsteemi vahel eksisteerivad erinevused. Selles vaimus ta tõstab toosti Nõukogude valitsuse liikmete terviseks, ja eriti seltsimeeste Stalini ning Molotovi terviseks, kes korraldasid talle niivõrd südamliku vastuvõtu.

Õhtu jooksul tõstis härra Molotov uuesti tooste härra välisasjade riigiministri terviseks ning lisas, et Nõukogude valitsusel on eriti heameel näha enda juures härra Ribbentropi, sest see inimene ei tule kunagi asjata. Esimese külaskäigu ajal sõlmis ta mittekallaletungilepingu, nüüd seisab ees uuele lepingule allakirjutamine, milline kinnistab lõplikult sõpruse ja piiri kahe riigi vahel. Tempoks 650 kilomeetrit tunnis, millisega härra Ribbentrop tegutseb, kutsub esile Nõukogude valitsuse tõelise imetluse. Tema energia ja tahtejõud on tagatiseks, et tema poolt tehtud töö sõbralike suhete loomisel Saksamaaga on püsiva väärtusega.

² Edasi järgneb üleskirjutuses õhtusöögist osavõtnute loetelu. Nõukogude poolelt olid kohal Molotov, Stalin, Vorosilov, Kaganovitš, Mikojan, Beria, Bulganin, Voznessenski, Gorkin, Pronin, Potjomkin, Dekanozov, Lozovski, Škvartsev, Babarin, Hmelnitski, Kozõrev, Aleksandrov, Sobolev, Pavlov.

Molotov oma Stalinile adresseeritud laaukõnes märkis, et see inimene etendas otsustavat osa Nõukogude Liidu ja Saksamaa suhte ümberkorraldamisel. Toostiga Saksamaa suursaadiku krahv von der Schulenburgi auks andis Molotov kõrge hinnangu tema väsimatutele, järjekindlatele pingutustele ühise ürituse heaks ja tänas teda tehtud töö eest.

Pärast õhtusööki toimus kõrvalasuvas saalis sundimatu keskustelu, mis kestis kuni kella 21.45. Seejärel võttis härra välisasjade riigiminister vastu kutse balleti külastamiseks, kus temale ja tema saatjaskonnale oli reserveeritud valitsuse suurloož. Teatrisse kogunenud rahvas avaldas elavat ja heatahtlikku huvi kõrgete Saksa külaliste vastu. Etendus ise oli uueks tõendiks vene balleti kõrgest tasemest, sest peaosades esinesid kõrge külalise auks parimad Vene baleriinid.

Kell 1 öösel jätkus nõupidamine, mis lõppes kella viie paiku hommikul järgmiste dokumentide allakirjutamisega.³

Enne dokumendi allakirjutamist toimusid läbirääkimised, mis puudutasid üksikute lepingu ja lisaprotokollide punktide formuleeringute täpsustamist ja majandusküsimusi käsitlevate kirjade vahetamist. Näiteks otsustati läbirääkimiste käigus, et muutes Nõukogude poole seniseid taotlusi ja selleks et kiirendada piiri- ja sõpruslepingu 1. artikli ettevalmistamise protseduuri, ei hakata üksikasjalikult kirjeldama piirihoone kulgemisi, vaid osutatakse vastavale lisaprotokollile ja selle juurde kuuluvale kaardile. Otsustati, et lisaprotokollis ühes piiri kulgemise täpse kirjeldusega koostavad Saksa sõjaväelased koos Nõukogude sõjaväelastega ning sellele kirjutavad alla krahv von der Schulenburg ja härra Molotov. Sel eesmärgil andis härra välisasjade riigiminister oma üldiste volituste alusel krahv von der Schulenburgile spetsiaalsed volitused. Teine osa tekitas mõlema valitsuse ühise avalduse Saksa projekti suhtes kahtlusi Stalini poolt. Stalin avaldas arvamust, et Saksa projekt, oma viitega lääneriikide imperialistlikele taotlustele, on oma väljendustes liialt avameelne ja oleks parem samu mõtteid avaldada varjatumal kujul. Härra välisasjade riigiminister ütles, et Stalini poolt tehtud märkuse realiseerimiseks on tal vaja saada füüteri

nõusolek. Sellele järgnes härra välisasjade riigiministri telefonikõne, mille tulemusena võeti Stalini tehtud muudatus vastu.

Sakslaste koostatud kirjade projekt võeti Stalini ja Molotovi poolt väikeste muudatustega vastu. See puudutas seda punkti, kus Saksa projektis märgiti Nõukogude [poole] majanduslikku toetust Saksamaale sõja tingimustes. Härrad Stalin ja Molotov tegid ettepaneku muuta selle punkti formuleeringut selliselt, et Nõukogude valitsus on täis tahet kõigi vahenditega suurendada kaubavahetust Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel.

Sel viisil suudeti lühikese ajaga saavutada täielik üksmeel. Saksakeelse teksti venekeelse tõlke ja venekeelse teksti saksakeelse tõlke ettevalmistamisel ei esinenud mingeid lahkkelisid selle eest vastutavate isikute (Saksa poolelt Hilgeri ja Nõukogude poolelt Pavlovi) vahel.

Ülejäänud aja kasutasid härra välisasjade riigiminister ja Stalin mõttevahetuseks poliitilistes küsimustes. Härra välisasjade riigiminister esitas Stalinile ettepaneku teha pärast läbirääkimiste lõppu Molotovi ja Saksa välisasjade riigiministri ühine avaldus, milles oleksid mainitud allkirjastatud lepingud ning tehtud mingi žest Jaapani suunas ning Nõukogude Liidu ja Jaapani vahelise kompromissi kasuks. Härra välisasjade riigiminister põhjendas oma ettepanekut viitega äsja Saksa Tokio suursaadikult saabunud telegrammiga, milles öeldakse, et peamiselt sõjaväelaste ringkonnad Jaapanis sooviksid kompromissi Nõukogude Liiduga. Selles küsimuses leiavad nad mõningate õukonna-, majanduslike ja poliitiliste ringkondade vastuseisu, ning vajavad oma püüdlustes meepoolset toetust.

Härra Stalin vastas, et ta kiidab täielikult heaks härra välisasjade riigiministri kavatsused, kuid ei pea vastuvõetavaks tema pakutud viisi, kuidas seda teha. Seda lähtudes järgmistest kaalutlustest: Jaapani peaminister Abe ei ole siiani avaldanud mingit soovi kompromissi saavutamiseks Nõukogude Liidu ja Jaapani vahel.

³ Edasi loetletakse seitset dokumenti, sealhulgas kolme täiendavat protokollit ja ühte usaldusprotokollit.

Iga sellist Nõukogude Liidu sammu tõlgendatakse Jaapani poolt nõrkuse tunnuseks ja mangumisena. Ta palub härra välisasjade riigiministrit mitte solvuda, kui ta ütleb, et tema, Stalin, tunneb paremini asiaste kui härra von Ribbentrop. Nendel inimestel on eriline mentaliteet ja neid saab mõjutada üksnes jõuga. Augustipäevadel, umbes sel ajal, kui härra Ribbentrop tegi esimese visiidi Moskvasse, tuli jooksujalu Jaapani saadik Togo ja pakkus vaherahu. Samal ajal võtsid jaapanlased Mongoolia piiril ette rünnaku Nõukogude territooriumile kahesaja lennukiga, mis täielikult läbi kukkus ja jaapanlaste suurte kaotustega tagasi löödi. Selle järel võttis Nõukogude valitsus ette aktsioonid, ilma et oleks siseajalehtedes mingit teadet avaldanud, ning piiras sisse grupi Jaapani vägesid, kusjuures tapeti ligi 25 tuhat inimest. Alles pärast seda sõlmisid jaapanlased Nõukogude Liiduga vaherahu. Nüüd tegelevad nad sellega, et kaevavad välja surnukehasid ja veavad neid Jaapanisse. Pärast seda, kui 5000 laipa oli ära viidud, said nad aru, et aktsioon on ebaõnnestunud ning näivad oma kavatsustest olevat loobunud.

Seejärel esitas härra välisasjade riigiminister Stalinile küsimuse: mida ta võib öelda olukorrast Inglismaal ja Inglise valitsuse käitumisest. Stalin vastas järgmist: Hiljaaegu kutsus Halifax⁴ enda juurde Maiski⁵ ja küsis temalt, kas Nõukogude valitsus oleks majanduslikuks või muulaadseks koostööks valmis sõlmima Inglismaaga kokkulepet. Maiski sai Nõukogude valitsuselt juhise suhtuda positiivselt inglaste sondeerimisse. Sellega taotleb Nõukogude valitsus vaid ühte eesmärki ja nimelt võita aega ning selgitada välja, millised on Inglismaa kavatsused Nõukogude Liidu suhtes. Kui Saksamaa valitsuseni peaksid jõudma mingisugused teated Nõukogude suursaadiku läbirääkimistest Inglismaa valitsusega, siis ei peaks ta sellepärast muret tundma. Nende arutluste taga

ei seisa midagi tõsist ja Nõukogude valitsus ei kavatses astuda mingisugustesse sidemetesse selliste "täissöönud riikidega" nagu seda on Inglismaa, Ameerika ja Prantsusmaa. Chamberlain olevat lollpea⁶, aga Daladier⁷ veel suurem lollpea. Viimane kutsus välja Nõukogude saadiku Suritsa ning hakkas teda usutlema selle kohta, mis toimub Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel ning millised on nende vastastikused kohustused. Surits sai Nõukogude valitsuselt instruksiooni anda Prantsusmaa valitsusele mõista, et Nõukogude valitsus peab lubamatuks olukorda, kus tema esindajale korraldatakse "ülekuulamine". Muus osas sai saadik juhise venitada vestlusi ning püüda jõuda selgusele, mida Prantsusmaa Nõukogude Liidult soovib. Sellest ei tule midagi mõistlikku välja ja kogu lugu lõpeb tüüpilise Prantsuse lobisemisega. Igatahes juhib Stalin meie tähelepanu sellele, et kui kuuleme mingi muu allika kaudu vestlusest Daladier'i ja Suritsa vahel, siis ei tule arvata, et Nõukogude Liidu ja Prantsusmaa vahel midagi toimub.

Südamliku hüvastijätku ajal avaldas härra välisasjade riigiminister lootust, et härra Molotov tuleb ratifitseerimiskirjade vahetamiseks Berliini ja et lähemal ajal avaneb võimalus füüreri ja Stalini kohtumiseks. Pärast mõningat skeptilist vastust tema Berliini sõidu suhtes ütles Stalin: kui on soov, leidub ka võimalus. Kohtumist enda ja füüreri vahel pidas ta soovitavaks ning ka võimalikuks juhul, kui tema, Stalin, ellu jääb. 29.9 kell 12.40 lendas härra välisasjade riigiminister tagasi Berliini.

Moskva, 30. septembril 1939. aastal.

Allkiri HILGER

Tõlge ajakirjast *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte. München, 1991, Hefte 3, s. 453–470*

Avaldatavad dokumendid on osa uurimisprojekti nr 2803, Eesti Teadusfondi toetusel ettevalmistatavast dokumentide ja materjalide kogumikust "Võõra võimu all. Eesti aastail 1940–1941".

Erich Kaup

■ Stalini ja Ribbentropi allkirjad Poola jagamise kaardil

⁴ Edward Halifax (1881–1959), Inglise välisminister aastail 1938–1940.

⁵ Ivan Maiski (1884–1975), NSV Liidu suursaadik Inglismaal.

⁶ Chamberlain Arthur Neville (1869–1940), Suurbritannia peaminister aastail 1939–1940.

⁷ Edouard Daladier (1884–1970), Prantsusmaa ministerpresident aastail 1933–1934 ja 1938–1940.

